

ТОМИСЛАВ ПЕТЕРНЕК, МАЈСТОР ФОТОГРАФИЈЕ

Страст дуга КОЛИКО И ЖИВОТ

Човек сам који се увек трудио да никад не слаже с фотографијама. Да сам само једном то урадио, више нико никад не би веровао ономе што радим", каже о својих неколико деценија искуства с камером Томислав Петернек, легенда наше фотографије. Објашњава да је фотографија коју би већина посматрача, помало симболички, оценила као излазак сунца, а коју је назвао „Оборен је F117", заиста снимак експлозије те мартовске ноћи 1999. године. „Не знам да ли је то била експлозија од удара ракете у авион или нешто друго, али то је оно што сам снимиио те вечери", каже он.

Фотографија је изложена у Малој галерији Дома Војске Србије, заједно с још 23 друге. Део је приче о пролећу кад се небо над нашом земљом претворило у олује огња, метала и отрова, пристojност и правда били згажени и бачени у блато, а лицемерје сила завладало (неки би рекли и произвело све оне потоње ратне авантуре неких сила и друга зла). Изложба „45 паклених ноћи над Београдом" део је обележавања годишњице агресије НАТО-а на тадашњу Југославију.

У фотографији нема ништа без људи. Дигиталној фотографији фали мало душе. Сlike бомбардовања су многи у свету оценили као ужас претворен у лепоту. И било је важно нека од тих места снимити годину дана касније, да би свет видео да нисмо баш поклекли.

ласка". И био је, донекле, у праву – фотографија никад није заменила сликарство. Ипак, скоро муњевице после првих почетака, постала је један од основних медија данашњице, начин да човек изрази своје стваралачко „ја", те проговори о свету и догађајима. Тако је ушла и у ред важних историјских извора. За почетнике лакша од киста и оловке, за многу децу постала је права

страст, животно опредељење. Тако је било и са Томиславом Петернеком, југословенским и српским фотографом и фото-репортером чији радови данас спадају у дела трајне уметничке вредности и верна сведочанства о преломним историјским тренуцима. Откако му је мајка као дечаку у родним Винковцима купила прву камеру, до данас, та страст води га више од шест деценија.

Та страст била је повезана с радом у многим новинским редакцијама, почев од крагујевачке „Светлости",

Кажу да је својевремено дворски сликар краљице Викторије, на питање мисли ли да ће фотографија једног дана заменити сликарство, одговорио: „Не, јер не уме да

„Борбе“, „Спорта и света“, „Младости“, до чувеног „НИН“-а (у његовом „најјачем“ издању), затим „Политике“, „Асошијетед Преса“, „Ројтерса“ и многих других светских агенција и медија. Сликао је и за УНИЦЕФ. Радио је и на Индијском океану, у Карипском и другим морима, обишао ратишта света, да би на крају доживео да сведочи и о оном најважнијем и најбољнијем за нас – грађанском рату на тлу бивше Југославије. И, наравно, тај пут био је праћен наградама – више од двадесет, а „Златни беочуг“ је последња у низу. Јер новинску фотографију Томислав Петернек претворио је у уметничку форму. Основао је и фотографску секцију при Удружењу ликовних уметника Србије.

Човек, увек и у свему

„Нема ништа без људи“, каже Петернек. И заиста, на скоро свакој његовој фотографији присутан је човек. Почев од оне чувене на којој људи посматрају фудбалску утакмицу кроз тарабе, до демонстрација испред белгијске амбасаде после убиства Патриса Лумумбе, радника који чисте куполу највеће хале Београдског сајма, контрабасисте који се с инструментом на леђима, након новогодишњег дочека, по магловитом јутру враћа кући.

У Паризу, на Монпарнасу, сатима чекајући праву фотографију, дочекао је лепу црнкињу, сиромашну, у танком белом капуту, како се смрзава испред кафеа у коме су седеде четири старије, богате даме, у бундама. У Риму су то биле часне сестре у дугим црним одорама, које пролазе кроз башту кафеа у коме се сунчају голишаве даме. На Новом Београду, 1968. године, био је то студент кога вуку два полицајца. Увек и свуда – човек. Чак и кад га нема, виде се последице његових дела, као на фотографијама бомбардовања 1999. године.

О ратиштима

Бити фото-репортер – значи сведочити. То нарочито важи за крупне догађаје попут ратова. Многе наше легенде тог заната прошле су рат, виделе и светска и домаћа попришта сукоба, људску врсту у њеном најгорем издању. И Петернек. На Синају, у време Шестодневног рата Израела против Египта, гледао је како дивљи пустињски пси развлаче тела погинулих египатских војника. „Југославија нас је послала да пратимо повлачење нашег мировног контингента са Синаја“, прича он. Но, ниједно ратиште није му било тако страшно као југословенско. Каже, ту је свашта испливало на површину.

У Вишеграду, у који је отишао да слика руске козаке који су наводно дошли да ратују, срео је Милана Лукића, касније осуђеног за злочин у Штрпцима, како ногом отвара врата просторија за официре Војске Републике Српске, и нико му није могао ништа. Петернек није био баш сигуран да ће се извући из тог сусрета, али усуд је хтео да све буде у реду.

У Вуковару је гледао како хрватска снајперска ватра погађа дечака са школском торбом на леђима док са другима покушава да се извуче из неког подрума, у коме су се заједно крили и Срби и Хрвати. Рањеног дечака с улице је извукао један од оних који су доцније осуђени за злочин на „Овчари“. Због слике тог извлачења, и бешчашћа неких, некад угледних новинара, Томислав Петернек је касније о том догађају сведочио пред Судом за ратне злочине. Вуковар је за њега био најстрашнији део југословенске крваве бајке у њеној завршници, због кога се губи

сан. Убрзо потом дошло је ново ратиште – косовско – и бомбардовање коме је посвећена изложба у Дому Војске.

Над Србијом 1999.

Укрштене линије од низова светлећих тачака парају ноћно небо и румене кровове града – слика је деловања „прага“ и других противавионаца 1999. године над Србијом. Те „маказе“ и „лепезе“ обишле су свет, као и остале слике, и ушле у антологије ремек-дела светске фотографије. Придружиле су се другим симболима нашег отпора агресији НАТО-а. Има ту свега. Црни се небо иза беле цркве која је део комплекса Рафинерије у Панчеву. Ватрогасци у Рафинерији боре се с пламеном, над којим се диже тај отровни облак и шири Балканом. Гори небо над Београдом, много пута. Зграда некадашњег Централног комитета, сада пословни центар Ушће, погођена је с неколико „томахавка“. Али одолева.

„У то време постављао сам се углавном на три зграде – „Генекс апартмане“, затим на врх старог хотела Славија и на још једну зграду на Дорћолу. Нисам могао много да мењам позиције, да ме не би прогласиле „локатором“. „Једном нам се замало баш то десило“, прича Петернек. Наиме, једне ноћи на врху хотела „Славија“ био је заједно са екипом „Застава филма“. Страствени пушач луле, морао ју је потпаливати стално. Нису, међутим, знали да је у новом делу хотела био смештен један тадашњи министар. Убрзо се на врху појавила полиција, да види шта се то дешава, јер упаљач се стално палио и гасио и то је некоме било сумњиво...

Међу сликама ужаса налазе се и оне наше мале, а значајне победе. Многе од њих су на „фризовима“ испод сваке веће фотографије. Испод „маказа“ противавионске артиљерије, снимци обореног F16, али и оног „невидљивог“ F117.

„Стигнемо ујутру на то место у Буђановцима, а оно делови, разбацани“, сећа се наш саговорник. „Снимим све, али кренем и да трагам, и налетим на седиште pilota које је било неколико стотина метара одатле. Седнем у то седиште, и сликам се. Радио сам за једну француску агенцију, а како нису могли да поверују да је заиста тај авион оборен, решио сам да се сликам са седиштем.“

Обаране су тада и ракете. На једну од њих, оборену над мостом код Бешке, навалио се резервиста који ју је и оборио. Кад је Петернек дошао да је фотографише, резервиста је рекао: „Не може, нека си ушица себи једну па нека је слика!“ Разуме се, на крају је ипак пристао.

Те фотографије, као и многе друге, представљене су и на изложбама у земљама из којих су полетали авиони НАТО-а на Србију. У Италији су гостовале у три града: Модуњу, Конвесцану, Бисељеу. Коментари у књигама утисака могу се свести на – ужас претворен у лепоту.

За епитаф једној земљи

Рат 1999. године и посткосовски циклус само су завршница једне дуге драме, чијим је кључним годинама и догађајима присуствовао и Томислав Петернек. И то у времену када су нашим медијима кормиларили врхунски но-

винари и уредници, као и фотографи. Том окулару нису побегли ни бројни светски државници као што је Бруно Крајски, на пример, нити догађаји попут потписивања још важећег споразума „САЛТ 2“ између САД и СССР-а о ограничењу нуклеарног оружја. Судбина Југославије, ипак, има посебан значај. Његових 700 насловних страна у „НИН“-у били су врхунац маштовите и непогрешиве порукe читаоцима о стању у југословенског друштва. Без обзира на границе које је један застарео једнопартијски систем успостављао свима, нарочито медијима.

„Када бих међу радовима бирао некакве маркере за судбину СФРЈ, то би на првом месту биле фотографије с једног од заседања Централног комитета, нешто пре 21. седнице у Карађорђеву“, присећа се маестро. „Одржано је у Палати Федерације. Није било преноса седнице ван сале, па је већина колега отишла. Ја сам остао код столова за послужење, рачунајући – ако су се посвађали, то ће се видети током паузе, па ћу то снимити. На седници су били сви – Председништво, Тито, сви републички централни комитети. Излазе они, и ја снимим Марка Никезића и Мику

КОРИСНО ВОЈНИЧКО ИСКУСТВО

Мој први сусрет с војском био је током служења војног рока у Крагујевцу, у тенковској бригади. У то време, иако су већ стигли модерни амерички „шермани“, бригада је имала совјетске Т-34 из Другог светског рата. Био је то добар оклопњак, иако је за гађање морао најпре да застане – био је врло прецизан и многи су га управо по томе упамтили. Мој посао био је да поправљам унутрашње кварове и каблове. Ту ме је затекла и Тршћанска криза. Сећам се и данас митинга у Крагујевцу и парола које смо узвикивали – „Гела џукела“, јер се тако звао италијански председник.

Убрзо је бригада кренула пут Трста, ешелони су ишли возом, а тенкови су укрцавани ноћу. Путовали смо до Диваче у Словенији, где је била искрцна станица. Народ нас је поздрављао узвикијући – „Не дајте Југославију!“ Схватио сам зашто смо, заправо, с Т-34 послати у сукоб – иако су с друге стране Американци имали своје „шермане“, „тридесетчетворке“ су Тршћани добро упамтили као прецизне и неуништивне, за време ослобађања Трста у рату.

По повратку у Крагујевац прешао сам у дивизијску радионицу и радио на оправци и замени радио-станица. Стари Т-34 имао је радио-станице с лампама, а мењали смо их новијим станицама, с кристалима, какве је имао „шерман“.

Иначе, то војничко искуство много ми је помогло касније – научиш се стрпљењу, али и како да се понашаш у кризним ситуацијама. Мислим да је штета што данас немамо редовно служење војног рока, макар и краће време. Да се људи обуче за ванредне ситуације. Не мора та ванредна ситуација да буде рат, довољне су поплаве, у шта смо се уверили. Мислим да је то веома добро искуство за сваког мушкарца.

Трипала како један другом збуњени шире руке, као да кажу „зашто нас Тито сада грди“?! Кренем онда с Титом, и у једном тренутку ухватим како почиње да грди и прети Савки Дабчевић Кучар. А она извирује, и правда се, каже му отворено: „Али ми смо радили све како сте Ви хтели“. У редакцији Фране Барбијери, уредник који је током обрачуна са либералима страдао као великосрпски националиста иако је био Италијан, каже да то не можемо сада да објавимо... Притисак је био превелики. Убрзо потом дешава се 21. седница у Карађорђеву и обрачун с МАСПОК-ом...”

Маркери југословенске драме биле су свакако и фотографије из рудника Стари трг на Космету, кад су се албански рудари затворили и почели наводни штрајк глађу у окнима. „Снимио сам их обријане и уредне, што значи да су излазили отуда и да уопште нису штрајковали глађу. Све светске агенције преузеле су фотографију. Махмут Бакали ме је питао отворено колико ме плаћају, циљајући на то да би Албанци понудили више, а да их не разоткривам“, присећа се саговорник „Одбране“. Недуго потом дошао је коначни распад и рат...

О неком будућем музеју

„Кад смо пре неколико година радили филм о мени, уђемо у старе просторије НИН-а у Цетињској улици, и одемо у документацију. Тамо мрак, све разбацано, ја осећам да газим под ногом нешто дебело. Кад погледам – НИН-ова издања из 1938. године. Подигнем и покажем екипи као доказ тога како се данас многи односе према архивским фондовима. А један Тијанић, кад је доведен у НИН после завршене школе, прво је био задужен да исеца из новина исечке и комбинује их“, прича Петернек. И он сам чини тренутно један, како му за сада делује, залудан напор – да нађе установу којој би оставио своју архиву и оних 300 старих фото-апарата из 19. и 20. века, који су прави приказ напретка технике. Чини се да то што нема коме да остави те камере, посебно му тешко пада. Јер, маестро више воли стару фотографију од ове данашње, дигиталне.

„Показало се да дигитални запис није трајан, за разлику од филма који је неуништив и може стајати дуже од сто година. У Француској је изгубљена огромна документација, због преласка на дигитално чување. Али има и нешто друго“, каже он. „Реч је о уживању у процесу израде, што изискује знање. За дигиталну фотографију, с друге стране, неко знање вам и не треба. Али кад гледам ту дигиталну фотографију, она је мени стерилна. Као када слушате дигитални запис звука, кад нема оног гребања од игле на грамофону, које значи душу... Фали душа у дигиталном.“

Фотографије с изложбе у Дому Војске поклониће Министарству одбране и Војсци Србије. Недавно је у Македонији имао изложбу фотографија земљотреса у Скопљу и радове је поклонио македонској Академији наука и уметности. За остало, нада се, наћи ће се неки интересантни. На молбе пријатеља и колега да покрене оснивање Музеја фотографије, за сада одговора подсећањем на судбину Народног музеја, чија се реконструкција претворила у зидање Скадра. Нада, наравно, остаје... ■

Милена МИЛЕТИЋ